

birim Anadolu eyaletine bağlı olup 1522'de Karaağaç-ı Gölhisar, Yavice, Irle, Burdur, Uluborlu, Keçiborlu, Gönen, Isparta, Eğridir, Afşar, Ağlasun, Yalvaç, Karaağaç-ı Yalvaç adlı kazalardan ve Anamas, Yıva (Bavlu), Kartas, Ağros nahiyelerinden oluşuyordu. 1568'de Yavice, Siroz ve Kemer, Irle, Karaağaç-ı Yalvaç birer nahie olarak zikredilmişti. Sancakta kasaba veya şehir hüviyeti taşıyan on iki yerleşme yeri olup bunlar başta Isparta olmak üzere Eğridir, Uluborlu, Burdur, Gönen, Keçiborlu, Barla, Yalvaç, Karaağaç-ı Yalvaç, Afşar, Gölhisar, Ağlasun'dan ibaretti. XVI. yüzyılda toplam köy sayısı 500 civarındaydı ve nüfus 1522'den 1568'e kadar ortalama % 50 nisbetinde bir artış göstermiş, 13.000 hânedan 24.000 hâneye yükselmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllara ait veriler düzenli olmamakla birlikte sancağın durumunu koruduğu söylenebilir. Asıl önemli değişiklikler XIX. yüzyıldaki idarî düzenlemeler sırasında gerçekleşti. 1846'da Karaman / Konya vilâyetine bağlanan Isparta 1867'de bu vilâyetin bir sancak merkeziydi. 1857'de Karaman eyaletine bağlı Hamîd sancağı, Isparta ve nâhiye-i Pavlu, Ağlasun ve nâhiye-i İncipazarı, Eğridir, Barla, Yalvaç, Karaağaç-ı Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Keçiborlu, Afşar, Agras, Gönen'den oluşuyordu. 1877'de ise sancak (Isparta), Eğridir, Uluborlu, Karaağaç ve Yalvaç kazalarına ayrılmıştı. Bu durumunu uzun süre koruyan sancağın merkez kazası Senirkent ve Keçiborlu nahiyelerine sahipti. 1831'de Hamîd sancağı 39.311 erkek nüfustan ibaretti. 1869'da sancakta toplam 240 köy, tahminen 50.000 dolayında nüfus varken bu rakamla 1877'de 280 köy, 64.000 nüfus şeklinde idi. 1882'de Isparta merkez kazası iki nahiyesi, yirmi dokuz köyü ile birlikte toplam 3320 hânedan 2087'si Rum, 235'i Ermeni 8559 erkek nüfusa mâlikti. *Kâmûsü'l-âlâm*'da ise köy sayısı elli iki olarak gösterilirken nüfus toplamı 45.000 olarak belirtilir. 1908 yılı başlarında Hamîd sancağının dört kazası, altı nahiyesi ve 209 köyü vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, Ahkâm, nr. 71, s. 42; BA, TD, nr. 30, 121, 438, s. 285-331 (tıpkıbasım: 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Ankara 1993); nr. 994, BA, Temettuat Defterleri, nr. 10119, s. 1-385; TK, TD, nr. 51; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-âlâ'iyye*, s. 76; a.mlf., *Tevarîh-i Âli Selcûk* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, III, 62; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 315; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 59; a.e. (Atsız), s. 131; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 209, 225, 241; *Tevarîh-i Âli Osmân* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 26; Hadîdî, *Tevarîh-i*

Âli Osmân (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 98; Hoca Sâdeddin, *Tâcüt-tevârih*, I, 98; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 639; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 283-284; P. Lucas, *Voyage du Sieur Paul Lucas*, Paris 1719, I, 252-253; Texier, *Küçük Asya*, III, 262; F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor*, London 1834, I, 348-355; W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor*, London 1842, I, 483; Cuinet, I, 846-852; F. Sarre, *Reisen in Kleinasien*, Berlin 1896, s. 167-168; Böküzcade Süleyman Sâmî, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi* (s. nşr. Suat Seren), I-II, İstanbul 1983; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 432-453; *Konya Vilâyeti Salnâmesi*, 1300 senesi, 16. defa, s. 116-118, 221; a.e., 1302 senesi, 18. defa, s. 128-131; Süleyman Şükrü, *Seyahat-i Kübrâ*, Petersburg 1907, s. 55-58; İsmail Hakkı [Uzunçarşılı], *Kitâbeler II*, İstanbul 1347/1929, s. 217-220, 224, 246-247; Nuri Katircioğlu, *Bütün Isparta*, Ankara 1958; B. Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, pisidien und Lykien im spätmittelalter*, Wiesbaden 1964, s. 2, 8; a.mlf., "Isparta", *EP* (İng.), IV, 210-211; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 265-267; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 137, 181, 238; Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamîd Sancağı*, İzmir 1988, tür.yer.; a.mlf., "XVI. Yüzyılda Isparta", *BTDD*, I/5 (1968), s. 74-79; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 155, 751-753; Nuri Köstüklü, *1820-1836 Yıllarında Hamîd Sancağı ve Türkiye*, Konya 1993; *Isparta Yıllığı, Cumhuriyetimizin 60. Yılında*, Ankara, ts.; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Isparta'da Selçukîler Devrine Âit Bir Çeşme Kitabesi", *Ün*, I/2, Isparta 1934, s. 29-36; a.mlf., "Onuncu Asırda Hamidîlî'nde Arazi, Hasılat, Nüfus ve Aşiretlerin Vaziyetleriyle Vergi Sistemleri", a.e., VII/73-74 (1940), s. 1009-1014; a.mlf., "Isparta Kelimesinin Eski İmlamızda Yazılış Şekilleri", a.e., VII/84-86 (1941), s. 1170-1171; a.mlf., "Isparta Vesikaları", a.e., VIII/87-90 (1941), s. 1245-1253; Tahir Erdem, "Isparta'da Sülü Bey Mahallesinde Yılankiran Çeşmesi Kitabesi", a.e., I/5 (1934), s. 75-78; Neşet Köseoğlu, "Kutlubey Camisi ve Vakfiyesi", a.e., III/25 (1936), s. 354-355; a.mlf., "Isparta Kitâbeleri", a.e., III/28-29 (1936), s. 386-388, 401-405; Fehmi Aksu, "Isparta'nın Ekonomik Hayatı ile İlgili Tarihi Vesikalar", a.e., IV/39 (1937), s. 510; a.mlf., "Sicillere Göre Isparta'da Kaçgunluk Devri", a.e., IV/47 (1938), s. 667-669; a.mlf., "Isparta'nın Mahalle Adları Üzerinde Bir Araştırma", a.e., XI/123-124 (1944), s. 1715-1718; E. Honigman, "L'origine des noms de Balikesir de Burdur et d'Eğridir", *Byzantion*, XIV, Bruxelles 1939, s. 655; Naci Kum, "Isparta'da Çulhacılık Hakkında Bir Vesika", *Ün*, X/116-117 (1943), s. 1605; Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *TD*, VI/9 (1954), s. 67; *Kâmûsü'l-âlâm*, II, 857-858; Besim Darkot, "Isparta", *İA*, V/2, s. 681-683.

FERİDUN EMECEN

Bugünkü Isparta. Millî Mücadele yıllarını İtalyan saldırısına uğrayarak atlatan Isparta, sönükleşmiş ve nüfusu imparatorluk devrine göre azalmış bir şekilde Cumhuriyet dönemine girdi. Yapılan ilk

sayımda (1927) şehrin nüfusu 15.000'i biraz geçiyordu (15.855) ve bu rakam arada bazan düşüşler de göstererek 1950 sayımına kadar fazla değişmedi (1935'te 18.433, 1940'ta 18.313, 1945'te 17.292, 1950'de 18.363). Cumhuriyet döneminin başlarında Isparta, Akdağ'dan inen Isparta çayının iki yakasında yer alıyor ve rakımı 1040 m. civarındaki düzlükte kurulmuş iş ve ticaret merkeziyle 1080 metreye doğru gittikçe yükselen mahallelerden meydana geliyordu. 1924 yılında kurulan Halı İpliği Fabrikası, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Isparta'nın simgesi haline gelmiş olan halı üretiminin gelişmesini sağladı. O yıllarda halı atölyeleri güneyde derenin iki kenarında toplanmıştı ve en muteber semtler de merkezle bu eski sanayi alanını birbirine bağlayan eksenin etrafında bulunuyordu. Bu durum, 1936 yılında Eğridir-Karakuyu demiryolu hattı üzerindeki Bozanönü İstasyonu'ndan ayrılan 14 kilometrelik bir kolun şehre ulaşmasına kadar devam etti. Bu tarihten sonra merkezi istasyona bağlayan caddenin açılması üzerine yerleşmenin ağırlığı bu caddenin çevresine kaydı. İstasyon caddesinin iki yanındaki Kepeci ve İstiklâl mahalleleri daha çok rağbet görmeye ve şehir daha alçak kesimlere doğru büyümeye başladı. Demiryolu ve istasyon uzun yıllar iskânın kuzey ve kuzeydoğuya doğru genişlemesine engel olduysa da sonraki yıllarda büyüme bu yönlere de sıçradı ve istasyonun kuzeyinde Sanayi mahallesi, doğu ve kuzeydoğusunda da Davraz mahallesi teşekkül etti.

Isparta'nın gelişimi, düzenli karayollarının canlandırdığı ticaret sayesinde 1950'li yıllardan sonra daha belirgin bir hal aldı. Buna ek olarak gülyağcılığın kooperatifleşmesi (1948) ve halıcılıktaki ilerlemeler sermayenin hızla örgütlenmesini sağladı. Ticaret ve sanayi alanındaki bu hareketlilik göç akınlarını da kamçıladi ve böylece Isparta çevrede oturanlar için bir çekim merkezi haline geldi; 1950 sayımında nüfus 20.000'e (18.363), 1955 sayımında da 25.000'e yaklaştı (24.567). Bu gelişmeler sonucunda şehir kuzeye doğru modern binalarla yayılırken doğudaki Karaağaç ve güneydoğudaki Gülcü mahallelerinde ilk gecekondulaşma başladı; daha sonraki yıllarda Bağlar, Bahçelievler, Sanayi ve Yedişehitler mahallelerindeki gecekondu da bunlara eklendi. 1960 sayımında nüfus 35.000'i aştı (35.981) ve aynı yıl İmar ve İskân Bakanlığı tarafından bir imar planı yaptırıldı; bu plan şehrin 290 hektara yayılmasını ve nüfusunun da

Isparta'dan bir görünüş

50.000'e ulaşmasını öngörüyordu. 1965 sayımında tesbit edilen 42.901 nüfus planda öngörülen rakama yaklaştı; fakat alan açısından büyüme pek düzenli olmadı ve özellikle kuzeydeki Bahçelievler, batıdaki Yayla, güneydoğudaki Gülcü ve doğudaki Karaağaç mahallelerinde tasarlanan sınırların dışına taştı. Bu sebeple 1968 yılında söz konusu aksaklıkları düzeltmek için başka bir plan hazırlandı ve eski planda fazla bir değişiklik yapılmadan sadece şehrin yeni gelişen kesimleri göz önüne alınarak yol ağı genişletildi. Burdur-Konya, Burdur-Antalya ve Konya-Antalya transit bağlantısını sağlayacak bir çevre yolunun önerilmesi 1968 planının en önemli özelliklerindendir.

1975 yılında Isparta'nın otuz mahallesi vardı (Bağlar, Bahçelievler, Çelebiler, Davraz, Dere, Doğanç, Emre, Gazikemal, Gülcü, Gülevler, Gülistan, Halifesultan, Hızır-bey, Hisar, İskender, İstiklâl, Karaağaç, Keçeci, Kepeci, Kiracılar, Kurtuluş, Kutlubey, Pîrîmehmet, Sanayi, Sermet, Sülübey, Turan, Yayla, Yenişehirler, Yenice) ve buralarda 62.870 kişi yaşıyordu. Nüfusun hızlı artması ve iskân edilen yerlerin yine planlanan sınırların dışına taşması 1976'da tekrar yeni bir plan yapılmasını gerektirdi. Bu planda kuzeye bir organize sanayi bölgesi önerildi. Bu alan için Çünür köyü yakınında yer ayrıldığından bu köy belediye sınırları içine alınarak mahalle statüsüne kavuşturuldu. Ayrıca şehrin kuzeyi yüksek öğrenim kurumlarının kampusu

olarak düşünüldü ve daha sonra buraya Süleyman Demirel Üniversitesi kuruldu. Çünür köyü gibi çevredeki başka köylerin de eklenmesi ve bazı mahallelerin ikiye bölünmesiyle mahalle sayısı arttı ve 1994 yılında kırkı buldu; Anadolu, Ayazmana, Binbirevler, Çünür, Fatih, Halıkent, M. Töngge, Sidre, Vatan ve Zafer yeni oluşan mahallelerdir.

İş yerleri şehrin hemen hemen geometrik merkezinde bulunur. Geniş mekân ihtiyacı duyan sanayi kuruluşları dış kesimlere doğru taşma eğilimi gösterirse de büyük firmaların, özellikle Isparta ile âdetâ özdeşleşmiş olan halı ve gülyağı ticaretini denetleyen firmaların satış büroları merkezî alanda yer alır. Gülyağcılık Isparta'nın dış satımında en önemli yeri tutar; Fransız parfümeri sanayii Bulgaristan gülyağından sonra en çok Isparta'ninkini kullanır. Gülistan, Gülcü, Gülevler ve Halıkent gibi mahalle adları, sanayi kollarının şehrin hayatında ne derecede önem taşıdığını ortaya koyar. Sanayide bu iki geleneksel kolun dışında bir çeşitlilik de dikkati çeker (şarap, yem, çimento, çeşitli gıda vb.). Nüfus ilk defa 1985 yılında 100.000'i aşmış (101.215), 1990'da 112.117'ye ve son sayımın yapıldığı 1997'de de 134.271'e ulaşmıştır.

Isparta ili Burdur, Afyon, Konya ve Antalya illeriyle çevrilidir. Merkez ilçeden başka Aksu, Atabey, Eğirdir (Eğirdir), Gellendost, Gönen, Keçiborlu, Senirkent, Sütçüler, Şarkıkaraağaç, Uluborlu, Yalvaç ve

Yenişarbademli adlarında on iki ilçeye ayrılmıştır. 8933 km² genişliğindeki Isparta ilinin 1997 sayımına göre nüfusu 461.571, nüfus yoğunluğu ise 52'dir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 1995 yılı istatistiklerine göre Isparta'da il ve ilçe merkezlerinde 210, kasabalarda 134 ve köylerde 256 olmak üzere toplam 600 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı ise doksandır.

BİBLİYOGRAFYA :

X. de Planhol, *de la Plaine Pamphylienne aux lacs Pisidiens*, Paris 1958, s. 126, 160, 329, 380, 381, 386, 389; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi: 1918-1938*, Ankara 1983, s. 568; Talip Yücel, *Türkiye Coğrafyası*, Ankara 1987, s. 90; Besim Darkot, "Isparta Çevresinde Coğrafi Görüşler I-III", *Enerji*, 1/1, Isparta 1937, s. 2-7; 1/2 (1937), s. 30-43; 1/3 (1937), s. 73-76; a.mlf., "Isparta", *İA*, V/2, s. 681-683; Fehmi Aksu, "Isparta'nın Mahalle Adları Üzerinde Bir Araştırma", *Ün*, XI/123-124, Isparta 1944, s. 1715-1718; Ahmet Ardel, "Göller Bölgesinde Morfolojik Müşahedeler", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 1/2, İstanbul 1951, s. 5.

METİN TUNCEL

ISPARTA ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

ISSIK KÖL

(bk. ISIK GÖL).

ISSIZ HAN

Bursa yakınlarında
XIV. yüzyıl sonlarında
inşa edilen han.

Bursa'nın 65 km. kadar batısında, Karacabey ilçesine bağlı Seyran köyü yakınında Ulubat gölünün kuzey sahilinde bulunmaktadır. Burası, Roma döneminden beri İzmir'den İstanbul'a uzanan yolun önemli bir noktasını oluşturuyordu. Yapı, Anadolu'daki ticaret yolları üzerinde özellikle Selçuklular devrinden kalma pek çok benzeri bulunan kervansaraylardan biridir. Issız Han'ın önemi, Selçuklu kervansaraylarının mimari özelliklerini taşıyan bir erken Osmanlı dönemi yapısı olmasıdır. Cümle kapısı üzerindeki kemerin içinde yer alan, girift bir sülüs hatla yazılmış iki satırlık Arapça kitâbeye göre 797 (1394-95) yılında Celâleddin Eyne Bey b. Felek Meliküddin tarafından yaptırılmıştır. Balıkesir-Karesi subaşılığı görevinde bulunan ve I. Kosova Savaşı'nın kuman-